

นัยของธรรมชาติใน *ศกุนตลา* *สาวิตรี* และ *มัทนะพาธา*: บทบาท ทางอารมณ์และการสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร

Implication of Nature in *Sakuntala*, *Savitri*, and *Madanabadha*: Roles and Significance
to Emotions and Characteristics of Characters

กฤษณะ โรจนรัตน์¹
Kritsana Rotjanarat²
ศรัณย์ภัทร์ บุญฮอก³
Saranpat Bookhok⁴

(Received: May 30, 2020; Revised: December 24, 2020; Accepted: January 8, 2021)

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาบทละครในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวนสามเรื่อง คือ *ศกุนตลา* *สาวิตรี* และ *มัทนะพาธา* มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร และเพื่อวิเคราะห์กลวิธีการใช้ธรรมชาติสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร ผลการศึกษาพบว่า ประการแรก ด้านบทบาททางอารมณ์ กวีได้ใช้ธรรมชาติหลอมรวมกับอารมณ์ของตัวละครเพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้แก่ผู้อ่าน ได้แก่ การใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์สุข การใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์โศก การใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์สับสน/ขัดแย้ง และการใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์สังวาส แสดงให้เห็นว่าเมื่อตัวละครมีอารมณ์เศร้าการบรรยายภาพธรรมชาติจะมีความมัวหมอง ไม่สดใส ไร้ชีวิตชีวา แต่เมื่อตัวละครมีอารมณ์สุข สนุกสนาน การบรรยายภาพธรรมชาติจะมีชีวิตชีวา สดใส หรือเมื่อตัวละครแสดงพฤติกรรมใด ๆ กวีจะบรรยายธรรมชาตินั้นสอดคล้องกับพฤติกรรมของตัวละครดังกล่าว ส่วนอีกประการหนึ่งด้านความสำคัญของตัวละคร การใช้ธรรมชาติในบทละครทั้งสามเรื่องนี้ได้สร้างความสำคัญแก่ตัวละครโดยใช้ธรรมชาติเทียบเคียงกับตัวละครสำคัญเพื่อแสดงให้เห็นว่าตัวละครดังกล่าวมีผลต่อความเป็นไปของธรรมชาติที่แห่งนั้น อีกแง่คือเพื่อเน้นย้ำความสัมพันธ์ของตัวละครต่อเรื่องราวที่กวีจะถ่ายทอดสู่ผู้อ่าน จึงสะท้อนให้เห็นว่านัยของธรรมชาติที่แฝงอยู่ในบทพระราชนิพนธ์ทั้งสามเรื่อง ถือว่าเป็นการสร้างอารมณ์สะท้อนใจ และสร้างความสำคัญแก่ตัวละครอันจะส่งผลต่อการสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้แก่ผู้อ่านโดยใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนจุดประสงค์ของกวี

คำสำคัญ: นัยของธรรมชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อารมณ์สะท้อนใจ

Abstract

This article aims to study three plays—*Sakuntala*, *Savitri*, and *Madanabadha*— composed by King Vajiravudh with two objectives. One is to analyze a use of nature presenting character's emotions; the other is to analyze literary techniques constructing significance of characters. The result of study shows that nature and emotion of characters in these plays are closely related. It means that when characters express their feelings like happiness, sadness, confusion, or making love, an illustration of nature surrounding them varies according to their emotion. In addition, the interplay of

¹นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

²Undergraduate student, Department of Thai Language, Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University,

³อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

⁴Lecturer, Department of Thai Language, Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University

nature and character is found because nature in these texts emphasize the role of characters. In other words, status of characters such as deity, monarch including character's righteousness are constructed through analogy of natural features. Therefore, nature in these stories is one of most important literary techniques for sharing varied emotions of characters as well as highlighting characters' role and status.

Keywords: Nature in Literature, King Vajiravudh's Literary Work, *Sakuntala*, *Savitri*, and *Madanabhadha*

บทนำ

บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีจำนวนมากนับกว่าพันเรื่อง มีรูปแบบ เนื้อหา และกลวิธีที่หลากหลาย และแยกคายในการสื่อแนวคิดสำคัญ ดังที่เห็นได้ว่าบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มักใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในกระบวนการสร้างชาติ และเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐ ไม่เพียงเท่านั้น ในบทละครที่แปลและดัดแปลงจากวรรณกรรมต่างชาติหลายเรื่องก็แฝงนัยที่น่าสนใจไว้เช่นกัน โดยเฉพาะในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *ศกุนตลา* *สวาวิตรี* และ *มัทนะพาธา* แม้บทพระราชนิพนธ์ทั้งสามเรื่องมีเนื้อเรื่องในอินเดียโบราณ ทั้งได้รับการดัดแปลงมาหรือสร้างสรรคใหม่จากจินตนาการของพระองค์เอง โดยมีตัวละครเอกหญิงเป็นตัวเอกที่มีบทบาทโดดเด่น ตลอดจนถึงองค์ประกอบของฉากและการผูกปมของเรื่องที่คล้ายคลึงกันอย่างน่าสนใจ

ศกุนตลา และ *สวาวิตรี* เป็นเรื่องที่ทรงแปลและดัดแปลงมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ โดย *ศกุนตลา* ต้นเรื่องอยู่ในมหาภารตะ เป็นเรื่องเกร็ดอันหนึ่ง มีนามปรากฏว่า "ศกุนต์โลปาชยาม" (*ศกุนตลา*, 2523 : หน้า 3) มีเนื้อหากล่าวถึงความรักระหว่างท้าวทฤษณันต์ และนางศกุนตลาที่พบรักกันในป่า หากแต่ต่อมานางศกุนตลาถูกฤาษีทรวาสสาปให้ท้าวทฤษณันต์จำนางไม่ได้ ทำให้นางต้องฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย จนท้ายที่สุดท้าวทฤษณันต์มองเห็นแหวนที่เป็นดั่งสัญลักษณ์แห่งความรักก็จะจำนางได้ดังเดิม ท้ายที่สุดทั้งสองได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ส่วนเรื่อง *สวาวิตรี* มีปรากฏในคัมภีร์มหาภารตะเป็นกาพย์ภาษาสันสกฤตของอินเดีย โดยสวาวิตรีเป็นเรื่องอำนาจของความรัก และภักดีของนางสวาวิตรีที่มีต่อพระสามี คือ พระสัตยวาน โดยการที่แม่พระสัตยวานจะสิ้นชีวิตไป และโดนพระยมพาตัว แต่ด้วยความซื่อสัตย์และภักดีของนางสวาวิตรีตามไปร้องขอชีวิตทำให้พระยมยอมคืนชีพพระสัตยวานให้นาง (*สวาวิตรี*, 2541) ส่วน *มัทนะพาธา* เป็นวรรณกรรมที่พระองค์มิได้ดัดดองมาจากที่แห่งใด ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์คำนำว่า "ละครเรื่องนี้ไม่ใช่ได้เนื้อเรื่องหรือดัดดองมาจากที่แห่งใด ๆ เลย, จึงขอบอกไว้ให้ผู้อ่านทราบเพื่อไม่ต้องเสียเวลาไปเที่ยวค้นหาเรื่องนี้ในหนังสือโบราณใด ๆ." (*มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2466*) กล่าวถึงเทพบุตรสุเทษณ์หลงรักนางฟ้าชื่อมัทนา แต่นางไม่ได้รับรักตอบ เมื่อนางปฏิเสธความรัก สุเทษณ์จึงสาปให้นางลงเกิดเป็นดอกกุหลาบ และกลายเป็นมนุษย์เพียงคืนเดียวในคืนวันเพ็ญ หากแต่เมื่อเกิดความรักแท้จริงจะไม่กลายเป็นดอกกุหลาบอีก เมื่อท้าวชัยเสนได้มาพบกับนางมัทนาที่กลายเป็นมนุษย์ในคืนวันเพ็ญ ทั้งสองรักกัน และนางมิต้องกลายเป็นดอกกุหลาบอีก ท้าวชัยเสนได้พามัทนาเข้าเมืองเป็นมเหสี แต่ถูกขัดขวางโดยพระมเหสีคือนางจันตี นางจันตีออกอุบายให้ท้าวชัยเสนเข้าใจผิดคิดว่านางมัทนาคบชู้กับทหารเอก ชัยเสนจึงรับสั่งให้นำไปประหารชีวิต แต่ทหารเอกของพระองค์ได้แอบปล่อยตัวนางมัทนาไป นางจึงทำพิธีขอพรจากสุเทษณ์ สุเทษณ์จึงขอความรักจากนางอีกครั้ง แต่นางปฏิเสธ ครั้งนี้สุเทษณ์จึงสาปนางมัทนาให้กลายเป็นดอกกุหลาบตลอดไป

แม้วรรณกรรมทั้งสามเรื่องนี้ถือได้ว่า *ความรักเป็นเนื้อหาทางอารมณ์ที่เด่นชัด* (*ดวงมน จิตรจำนงค์, 2536, หน้า 4*) อีกทั้งวรรณคดีทั้งสามเรื่องได้ใช้ขนบวรรณคดีไทย อันหมายถึง แบบแผนในการแต่งแบบที่กวีโบราณเคยทำไว้ (*ชลดา เรื่องรักษลิขิต, 2559, หน้า 64*) ดังที่ตัวละครเอกชายทั้งสามเรื่องเข้าไปปล้ำสัตว์ในป่าและพบกับตัวละครเอกหญิง

แต่ก็นำสังเกตอีกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกับปามีมิติที่ซับซ้อน เพราะความรักและการแสดงอารมณ์ต่างๆ ของตัวละครสัมพันธ์กับพื้นที่ที่ตั้งเช่นตัวเอกชายจากเรื่อง*ศกุนตลา* และ*มัทนะพาธา* ได้เข้าไป “ตามกวาง” จนพบเจอนางเอก ทั้งนี้ หากมองว่ากวางเป็นสัตว์ป่าที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่ากวีใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ของตัวละคร และหลังจากนั้น เหตุการณ์สำคัญอย่างเช่นความรักระหว่างตัวละคร การเปิดเผยความในใจก็เกิดขึ้นในป่า แต่เมื่อออกจากป่าแล้วเหตุการณ์ต่างๆ ก็เกิดความพลิกผันไปด้วย อันแสดงให้เห็นว่ากวีทรงใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือแสดงความสัมพันธ์กับตัวละครทั้งด้านบทบาททางอารมณ์ และการสร้างความสำคัญแก่ตัวละครได้อย่างเด่นชัด

ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับภาวะทางอารมณ์ของตัวละครนับว่าเกี่ยวโยงกันอย่างแนบแน่น ดังที่ นิตยา แก้วคัลณา (2554, หน้า 61) กล่าวว่า ธรรมชาติทำหน้าที่เป็นวัสดุแสดงภาวะทางอารมณ์และความคิด กวีไทยโบราณแสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่าธรรมชาติมีบทบาทต่อชีวิตและโลกสามารถให้ร้าย ให้ดี ต่อมนุษย์อันจะเป็นผลในทางใดขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์ กวีจึงใช้ธรรมชาติเป็นสื่อแสดงประสบการณ์ทางอารมณ์ โดยเฉพาะการย้อนทวนคืนสู่อดีต ความปิติ ความโศกเศร้ามากกว่าจะชื่นชมความงามตามที่แลเห็นจริง ในขณะเดียวกัน กวีได้แสดงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้ชีวิตและโลก ทั้งนี้ บทพรรณนาธรรมชาติทำหน้าที่เป็น “ฉาก” ซึ่งปรากฏเป็นสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ในเรื่องหรือฉากท้องเรื่อง ฉากผลงานอารมณ์ และฉากเตือนใจให้ตัวละครหรือ กวีคิดถึงความหลัง แต่หากพิจารณาถึงแนวคิดเรื่อง พื้นที่ (space) พื้นที่ไม่ได้มีเพียงมิติทางกายภาพ แต่มีมิติความหมาย ในเชิงนามธรรมอยู่และมีการเปลี่ยนแปลงความหมายไปตลอด และในงานของพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ก็ทรงใช้พื้นที่ ในเชิงนามธรรมระหว่างบ้านและบ้านเมืองเข้ามาด้วยดังปรากฏในเรื่อง*หัวใจนักรบ* (ศรีธนย์ภัทร์ บุญสุข, 2563, หน้า 103) เมื่อย้อนกลับมาพื้นที่ป่าในพระราชนิพนธ์ทั้งสามเรื่องนี้ก็นับว่า ปามีได้มีเพียงมิติด้านความหลากหลายทางชีวภาพเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ป่าในที่นี้มีความหมายในมิติของการผานอารมณ์ทุกข์ – สุขของตัวละคร และสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร ซึ่งเป็นมิติความหมายในเชิงนามธรรม

ทั้งนี้ จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ามีงานนำแนวคิดนัยของธรรมชาติมาวิเคราะห์วรรณคดีไว้หลายมุมมองแบ่งเป็น 2 แนวทางหลัก ได้แก่ การใช้ธรรมชาติเน้นย้ำบทบาททางอารมณ์ และสร้างความสำคัญแก่ตัวละครกับการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ สำหรับแนวทางแรก วัชรภรณ์ อาจหาญ (2547) ที่ชี้ให้เห็นของธรรมชาติจากบทพรรณนาธรรมชาติว่ามีส่วนในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และความสะเทือนใจของกวีในวรรณคดีไทยจำนวนมาก เช่นเดียวกับงานของธานีรัตน์ จัตุหะศรี (2558) ศึกษาบทพรรณนาธรรมชาติในอิเหนาฉบับลาวพบว่านัยของธรรมชาติมีส่วนสำคัญในการสร้างจินตภาพแก่ผู้อ่าน โดยบทพรรณนาธรรมชาติมีส่วนช่วยเสริมเน้นอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร ทั้งอารมณ์รื่นรมย์ มีความสุข และอารมณ์ทุกข์ตรมหม่นหมอง อีกทั้งมีการใช้ธรรมชาติเชิงบวกสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร ลักษณะดังกล่าวยังพบในงานของนิตยา แก้วคัลณา (2554) ซึ่งเป็นการอธิบายบทพรรณนาธรรมชาติว่าจะน่ากลัว งดงาม ขึ้นอยู่กับภาวะทางจิตใจของมนุษย์ ส่วนอีกแนวทางหนึ่ง คือ การมองความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ปรากฏในงานของอรุณชัย สุนทรนิล และโสภี อุ่นทะยา (2563) ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะของการแสดงอารมณ์ความรู้สึกผ่านวรรณคดีบันเทิง ส่วนหนังสือของธัญญา สังขพันธานนท์ ซึ่งศึกษาธรรมชาติเชิงวิจิตรกามาแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเด่นชัด เช่นเดียวกับงานของเสาวณิต จุลวงศ์ (2555) ซึ่งศึกษาจากสังวาสในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำให้มองเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับธรรมชาติในมิติทางจริยศาสตร์ของสังคมไทย

กล่าวได้ว่า ยังไม่มีงานศึกษาใดได้ศึกษาธรรมชาติในบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะทั้งสามเรื่อง คือ *ศกุนตลา* *สาวิตรี* และ*มัทนะพาธา* โดยทั้งสามเรื่องนับได้ว่ามีการใช้ธรรมชาติเป็น

“วัสดุภาวะทางอารมณ์และความคิด” เหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์กลวิธีการใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร และเพื่อวิเคราะห์กลวิธีการใช้ธรรมชาติสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร เพื่อให้เข้าใจกลวิธีการใช้ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบในการสร้างเรื่องราวในบทพระราชนิพนธ์ได้ลึกซึ้ง ตลอดจนเพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยได้คัดเลือกบทละครในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่รัชกาลที่ 6 ที่ทรงดัดแปลงและสร้างสรรค์ใหม่จากวรรณคดีอินเดีย ได้แก่ *ศกุนตลา* และ *สวาวิตรี* และวรรณกรรมที่มีได้ตัดตอนมาจากที่แห่งใด ได้แก่ *มัทนะพาธา* โดยการวิเคราะห์เนื้อหาของธรรมชาติภายในเรื่อง

ข้อตกลงเบื้องต้น

ผลการศึกษาผู้วิจัยอ้างอิงจากตัวบท (text) *ศกุนตลา* ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2523 *สวาวิตรี* ฉบับพิมพ์ไม่ปรากฏ และ *มัทนะพาธา* ฉบับพิมพ์ 2551 โดยยกข้อความอ้างอิงเป็นเอน และใส่เลขหน้า (น.) ต่อท้าย

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร
- 2) เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการใช้ธรรมชาติสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) เข้าใจกลวิธีการใช้ธรรมชาติเป็นนัยสำคัญในการแสดงบทบาททางอารมณ์ และสร้างความสำคัญแก่ตัวละครหลัก และตัวละครรองเพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจ
- 2) ประยุกต์ใช้แนวคิดการใช้ธรรมชาติเป็นนัยสำคัญในการแสดงบทบาททางอารมณ์ และสร้างความสำคัญแก่ตัวละครหลักและตัวละครรองเพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจในงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

บทความนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ตัวบทวรรณคดี การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำมาประยุกต์ใช้ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นเรื่องนัยของธรรมชาติที่เน้นย้ำบทบาททางอารมณ์ และสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร เพื่อให้ได้ข้อสรุป และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

การนำแนวคิดเรื่องนัยของธรรมชาติที่แสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร และสร้างความสำคัญแก่ตัวละครหลัก และตัวละครรองในบทพระราชนิพนธ์สามเรื่องคือ *ศกุนตลา* *สวาวิตรี* และ *มัทนะพาธา* พบว่าธรรมชาติมีส่วนในการเน้นย้ำบทบาททางอารมณ์ แสดงความสัมพันธ์ และสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร ดังนี้

1. กลวิธีการใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร

ในวรรณคดีไทย การบรรยายหรือการพรรณนาธรรมชาติถือเป็นแก่นสำคัญประการหนึ่งของวรรณคดีไทย กวีไทยให้ความสนใจกับธรรมชาติในฐานะองค์ประกอบสำคัญของความเป็นวรรณคดี คือการสร้างอารมณ์สะท้อนใจในระดับต่าง ๆ

(สุจิตรา จงสถิตวัฒนา, 2541, หน้า 49) ดังนั้นเรื่องธรรมชาติจึงมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยอย่างสม่ำเสมอ การใช้ธรรมชาติเป็นกลวิธีแสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร ถือได้ว่าเป็นการพรรณนาธรรมชาติที่มุ่งถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและความสะเทือนใจของกวี โดยการใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละครดังกล่าว กวีจะใช้ธรรมชาติให้สอดคล้องกับอารมณ์ของตัวละครโดยกวีจะไม่รู้สึกถึงความงามของธรรมชาติหรือความจริงของธรรมชาติแต่อย่างใดเลย แต่จะเห็นธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกของกวีหรือตัวละครเอกของเรื่อง (วัชรภรณ์ อาจหาญ, 2547, หน้า 111)

1.1 การใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์สุข

ดังปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *ศกุนตลา* ตอนที่ท้าวพยุษณ์ต์ลากวางในป่า ซึ่งเป็นตอนที่ตัวละครมีอารมณ์สุขที่ว่า *ออกกลางทุ่งแจ้งแหล่งลาน เปนที่สำราญวิญญาณ์*ฯ (มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 18) การพรรณนาภาพธรรมชาติจะสอดคล้องกับอารมณ์ "สำราญวิญญาณ์" ของตัวละคร ที่ว่า

แลดูอรุณไชแสง

แสงแดงเรือเรืองเวหา

(มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 16)

และ ดาวเดือนเลื่อนลับเวหน

สุรียนม่องพื้นภูมิสาม

แสงจับยอดไม้ใบงาม

วามวามน้ำค้างเคลือบใบ

(มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 17)

จากธรรมชาติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสดใส และความมีชีวิตชีวาของธรรมชาติที่สอดคล้องกับอารมณ์สุข สนุกสนานของตัวละคร ความมีชีวิตชีวา สดใสของธรรมชาติแสดงออกมาจากลักษณะทางกายภาพของธรรมชาติทั้งแสงแรกของวันที่จับยอดไม้ในป่า น้ำค้างที่มีลักษณะวามวาม เป็นต้น หรือตอนที่นางศกุนตลามีอารมณ์สุขที่ได้พบกับท้าวพยุษณ์ต์ ลักษณะทางกายภาพของธรรมชาติสนับสนุนบทบาททางอารมณ์ดังกล่าวของนาง จากตัวบทที่ว่า *เรื่อยเรื่อยศเร้าเข้าฤทัย พาให้ปลื้มเปรมฤดี* (มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 27) จากอารมณ์ *ปลื้มเปรมฤดี* นี้กวีได้ใช้ธรรมชาติสนับสนุนอารมณ์ดังกล่าว จากตัวบทที่ว่า *รินรินขึ้นกลิ่นมัลลิกา หอมขึ้นนาสาเกษมสันต์* (มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 26) หรือ *งามเอยบุผชาติสะอาดครัน ถึงยามวสันต์เปล่งศรี* (มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 27) กวีได้ใช้กลิ่นหอมของดอกมะลิ และความงดงามของดอกไม้ที่แบ่งบานในช่วงสิ้นฤดูใบไม้ผลิ ความมีชีวิตชีวา สดใสของธรรมชาติดังกล่าวนี้สอดคล้องกับอารมณ์ *ปลื้มเปรมฤดี* ของนางศกุนตลา

อนึ่ง ลักษณะการใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์สุขยังปรากฏแก่นางสาวิตรี ในบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมกฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง *สาวิตรี* โดยเป็นตอนที่นางสาวิตรีมัดช่อดอกไม้ได้ต้นไม้และเกิดอารมณ์สุนทรียะจึงร้องเพลงออกมาที่ว่า

แต่มีมาลีสีอ่อน ๆ

กลิ่นขจรรีนรมย์ลมพ้าน

ภุมรินยินดีที่สุคันธ์

เพราะรู้จักเลือกเฟ้นที่ดีจริง

(มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2541, หน้า 74)

บทดังกล่าวเป็นบทร้องของนางสาวิตรีที่ชื่นชมตนเอง เปรียบตนเองเป็น *มาลีสีอ่อน ๆ* สะท้อนให้เห็นถึงความนุ่มนวล ละมุนละไมของตน จากบทร้องดังกล่าวบ่งบอกอารมณ์ของนางสาวิตรีได้ว่าเป็นอารมณ์สุขอันเกิดจากสุนทรียะ ดังนั้นธรรมชาติจึงร่วมสุขทางอารมณ์โดยสังเกตได้จากลักษณะทางกายภาพของธรรมชาติที่ *พ้าน นารีนรมย์* เป็นต้น

ท้องฟ้า กับ พื้นดิน เพื่อเน้นย้ำอารมณ์ของตัวละครนั้นเป็นข้อสนับสนุนสำคัญถึงนัยของธรรมชาติที่สร้างอารมณ์สะท้อนใจให้แก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

1.2 การใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์โศก

การใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ในลักษณะของอารมณ์โศกของตัวละครปรากฏในตัวละครหลักจากเรื่อง *ศกุนตลา* คือ นางศกุนตลา โดยเป็นตอนที่นางศกุนตลากล่าวตัดพ้อท้าวชัชยเสนที่ *ไฉ่ว่าบุษบากลิ้นหอมไทย มาราวโรยราวสิ้นยามวสันต์ ไรรักหักได้ในเร็วพลัน ยังมีทันจะได้ก็เดือน* (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 66) สังเกตได้ว่าการทำงานศกุนตลากล่าวตัดพ้อท้าวชัชยเสนแสดงให้เห็นว่าตัวละครอยู่ในอารมณ์โศก กวีจึงใช้การร่วงโรยของดอกไม้ในช่วงสิ้นฤดูใบไม้ผลิ ที่ว่า *มาราวโรยราวสิ้นยามวสันต์* (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 66) เพื่อแสดงถึงความเศร้าหมองของตัวละคร การร่วงโรยของดอกไม้อาจเทียบเคียงได้กับการหลังไหลของหยาดน้ำตาของนางศกุนตลาอันเป็นผลจากความเศร้าหมองนั่นเอง

1.3 การใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์สับสน/ขัดแย้ง

จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *มัทนะพาธา* นอกจากตัวละครจะแสดงอารมณ์สุขอันเกิดจากอารมณ์รักแล้ว ตัวละครยังแสดงอารมณ์สับสน/ขัดแย้งด้วยเช่นกัน จากตัวบทตอนที่นางมัทนาตอบท้าวชัชยเสนที่ว่า *“พระกล่าวอ้างพระจันทร์นี้ชะรอยที่มีชอบกล”* ท้าวชัชยเสนจึงแสดงความสงสัย ตอบกลับว่า *“เพราะเหตุใดละหน้มน?”* (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551, หน้า 68) นางมัทนาจึงคลายอารมณ์สงสัยของท้าวชัชยเสนโดยใช้พรรณนาขัดแย้งที่ว่า

เพราะเดือนนั้นมันคง

ณข้างขึ้นสี่หงายแจ่ม

กระจ่างสดและกลดทรง

ณข้างแรมบเห็นองค์

พระจันทร์เจ้าฉราตรี!

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551, หน้า 68)

จากคำตอบของนางมัทนามีนัยของธรรมชาติแฝงอยู่ กล่าวคือ กวีได้ใช้ลักษณะทางธรรมชาติของดวงจันทร์ในเรื่องข้างขึ้น ข้างแรมที่ดวงจันทร์จะมีลักษณะต่างกัน มาเทียบเคียงหรือคลายอารมณ์สงสัยของท้าวชัชยเสน ลักษณะเช่นนี้ยังปรากฏในบทต่อ ๆ ไปตอนที่ท้าวชัชยเสนต้องการสาบานกับดวงดาว แต่นางมัทนากลับแสดงอารมณ์ขัดแย้งที่ว่า

ก็เห็นว่ามิชอบกล

ละอีกแล้วพระภุชชาย,

เพราะเมื่อใดพระจันทร์ฉาย

ก็จับดาวละลายไป

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551, หน้า 68)

จากตัวบทดังกล่าวกวีได้ใช้ลักษณะทางธรรมชาติของแสงจันทร์ที่ *สว่างกระจ่างแจ้ง* เติบกว่าดวงดาวทั้งปวง ก็อาจทำให้ดวงดาวนั้นดับหายไป เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะของธรรมชาติที่นางมัทนาใช้เป็นเครื่องมือในการคลายอารมณ์สงสัยของท้าวชัชยเสนนั้น เป็นลักษณะของการบรรยายธรรมชาติที่ไม่ได้กล่าวถึงความสดใส ความมีชีวิตชีวาของธรรมชาติดังที่เกิดขึ้นในบทราชนิพนธ์เรื่อง *ศกุนตลา* และ *สวามีตรี* เพราะเนื่องจากอารมณ์ของนางมัทนาในขณะนั้นเป็นอารมณ์ที่ขัดแย้งกับอารมณ์ของท้าวชัชยเสน ไม่ได้เป็นอารมณ์สุขที่สุด ดังนั้นลักษณะของธรรมชาติจึงอยู่ในลักษณะของกึ่งกลาง ไม่สดใสถึงที่สุด แต่ก็ไม่มีหมองและเหี่ยวเฉาถึงที่สุดเช่นเดียวกัน แต่ในทางกลับกันเป็นที่น่าสนใจที่ธรรมชาติที่ท้าวชัชยเสนเป็น

คนกล่าวกลับมีความสดใส มีชีวิตชีวา สืบเนื่องจากกลวิธีการใช้คำจากตัวบทที่ว่า *อนันขอสภต่อ สุदारาจารย์ศรี ะเวววั* *ระยับที่ ะภาภาศพะแพรวพราย* (มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551, หน้า 68) สืบเกิดได้จากการใช้ชุดคำ สะท้อนถึงความมีชีวิตชีวาของธรรมชาติ ที่ว่า *จารย์ศรี ะเวววั ระยับ* และ *พะแพรวพราย* ทำให้เห็นว่าการอธิบายธรรมชาติ อย่างมีชีวิตชีวาในคำกล่าวของท้าวชัยเสนนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของท้าวชัยเสนที่คิดว่าการสวดสาบานนี้เป็นสิ่งที่ ถูกต้อง ควรพูด และจะทำให้นางมัทนาสุขใจได้ ดังนั้นธรรมชาติจึงร่วมอารมณ์กับท้าวชัยเสนโดยแสดงออกมาจากความมี ชีวิตชีวาของธรรมชาติดังกล่าว

1.4 การใช้ธรรมชาติแสดงอารมณ์สังวาส

จากที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า กวีได้ใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ในลักษณะของอารมณ์สุขอันเกิดจาก อารมณ์รัก อารมณ์โศก และอารมณ์สับสน/ขัดแย้งแล้ว สิ่งหนึ่งที่กวีใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการร่วมสุขทางอารมณ์ และใช้ธรรมชาติหลอมรวมกับอารมณ์ของตัวละครเหล่านั้นเพื่อให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจ และจินตภาพแก่ผู้อ่านคือ *อารมณ์สังวาส* ปรากฏใน *บทศักรรย์* ในขนบนิยมของการเขียนบทศักรรย์ของวรรณคดีราชสำนัก นิยมนำธรรมชาติมา กล่าวถึงเพื่อเป็นภาพแทนในการแสดงออกทางเพศ รวมทั้งอารมณ์ และบรรยากาศในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในบทศักรรย์ถูกนำไปเชื่อมโยงกับเรื่องเพศอย่างชัดเจน (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, หน้า 176-177) ผู้เขียนพบว่าอารมณ์สังวาสอันปรากฏในบทศักรรย์นี้กวีจะใช้ธรรมชาติ ปรากฏอยู่ในรูปของฟ้าฝน หรือปรากฏการณ์ทาง ธรรมชาติ อาจจะใช้วิธีพรรณนาในรูปแบบต่างๆ กล่าวถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ กล่าวถึงความนุ่มนวล ใช้อาการ เคลื่อนไหวหรือบอกทิศทาง ใช้มาตราวัด ซึ่ง ดวง เป็นต้น (วาทีต ธรรมเชื้อ, ม.ป.ป., หน้า 4) ซึ่งลักษณะการใช้ธรรมชาติ ดังกล่าวปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *ศกุนตลา* ตอนที่ท้าวทุษยันต์สังวาสกับนางศกุนตลา จากตัวบทที่ว่า

<i>คลึงเกล้าโลมโลมยง</i>	<i>อิงองค์กรกอดยอสงสาร</i>
<i>เหมือนแมลงภู่มุมบุงาบาน</i>	<i>รักชานชาบทรงดวงกลม</i>
<i>ลมพัดกลิ่นหมากกลั่ว</i>	<i>ฟ้ารั่วโปรยปรอยเปนฝอยฝน</i>
<i>มาลินีน้ำใสไหลวน</i>	<i>ทั่วทั้งสากลยินดี</i>

(มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 44-45)

จากตัวบทดังกล่าวกวีได้ใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละครโดยใช้ *ความเปรียบ* กล่าวคือเปรียบ ทุษยันต์เป็น *แมลงภู่มุม* และเปรียบนางศกุนตลาเป็น *บุงา (ดอกไม้)* การใช้ธรรมชาติในการเปรียบเทียบนี้ แสดงถึงบทบาท ทางอารมณ์ของตัวละครในคำว่า *ภู่มุม* ซึ่งการที่ตัวละครจะ *ภู่มุม* หากอีกฝ่ายได้ แสดงว่าตัวละครต้องระคนไปด้วย กามารมณ์ ลักษณะของธรรมชาติที่ร่วมสุขทางอารมณ์ของตัวละครสืบเกิดได้จาก *ลมพัดกลิ่นหมากกลั่ว ฟ้ารั่วโปรยปรอย เปนฝอยฝน* และ *มาลินีน้ำใสไหลวน* สะท้อนให้เห็นถึงความมีชีวิตชีวาของธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ ความสดใส สืบเกิดจากชุดคำที่ว่า *ลมพัด กลิ่นหมากกลั่ว ฟ้ารั่ว* และ *น้ำใสไหลวน* เป็นต้น และวรรคที่สนับสนุนอารมณ์สุขอันเกิดจาก อารมณ์สังวาสของตัวละครโดยมีธรรมชาติเป็นเครื่องแสดงอารมณ์สุขนั้นคือ *ทั่วทั้งสากลยินดี*

นอกจากธรรมชาติจะร่วมสุขทางอารมณ์กับตัวละครแล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่าธรรมชาติยังเป็นเครื่องมือในการสร้าง อารมณ์สะท้อนใจ หรือจินตภาพแก่ผู้อ่านด้วยการเปรียบเทียบลักษณะที่เกิดขึ้นจริง กล่าวคือ กวีเริ่มนำธรรมชาติมาสื่อ ความหมายทางเพศ หรือใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสร้างภาพแทนของกิจกรรมการสังวาสนั้น ยกตัวอย่างเช่น *ฟ้ารั่ว โปรยปรอยเปนฝอยฝน มาลินีน้ำใสไหลวน ทั่วทั้งสากลยินดี* เป็นภาพแทนของการเสร็จกิจการสังวาส โดยกวีใช้ปรากฏการณ์

¹พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 ให้ความหมายของคำว่า ภู่มุมว่า (๑) ก. กรากหรือรีเข้าใสโดยไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้ตัว

ทางธรรมชาติคือ *ฟ้ารั่ว* เป็นภาพแทนของ การถึงจุดสุดยอดของผู้ชายและผู้หญิง หรือน้ำไหลลง เป็นภาพแทน การเคลื่อนที่ของของเหลวบางอย่าง สะท้อนให้เห็นว่านอกจากกวีจะใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการร่วมสุขทางอารมณ์ ของตัวละครแล้ว กวียังคงใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในด้านของการสร้างภาพแทนที่เกิดขึ้นจริงแต่ไม่อาจบรรจุลงไป ในบทกลอนนั้น ๆ ได้ ภาษาที่ใช้ในการบรรยายฉากสังวาสจึงเป็นภาษาที่ธรรมชาติถูกใช้เป็นภาพแทน (representation) การเสพสังวาสของมนุษย์ (ธัญญา สังขพันธ์, 2556, หน้า 178) แต่ทั้งสองสิ่งนี้ถือว่าเป็นนัยของธรรมชาติที่สร้างอารมณ์ สะเทือนใจ และจินตภาพให้แก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

2. กลวิธีการใช้ธรรมชาติสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร

จากการศึกษากลวิธีการใช้ธรรมชาติแสดงบทบาททางอารมณ์ของตัวละครแล้ว ธรรมชาติยังมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างความสำคัญแก่ตัวละครทั้งตัวละครหลัก และตัวละครรอง หรืออีกแง่มุม คือการใช้ธรรมชาติสร้างคุณค่า หรือจุดสนใจให้ตัวละครนั้น ๆ โดยลักษณะดังกล่าวปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *ศกุนตลา* ในตอนที่นางศกุนตลาตื่นนอน จากตัวบทที่ว่า

<u>เมื่อนั้น</u>	<i>โคมศกุนตลามารศรี</i>
<i>ถึงยามรุ่งแจ้งแสงรวี</i>	<i>พลิกพินจากที่ไผยา</i>
<i>กลางไพรไก่อ้วแจ้วเสียง</i>	<i>ส่งศัพท์สำเนียงก้องป่า</i>
<u>ฝูงนกต่างตื่นนิทรา</u>	<i>โกกิลากู่ก้องกังวาล</i>
.....	
<i>แหวกม่านมองดูเวหา</i>	<i>เห็นแสงอุษาฉายฉัน</i>
<u>แสงอ่อนไม่ร้อนเหมือนตะวัน</u>	<i>สมกันกับผิวนวลลอลอง</i>

(มังกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 23-24)

จากตัวบทดังกล่าวสะท้อนให้เห็นลักษณะการตื่นของธรรมชาติที่เทียบเคียงกับลักษณะการตื่นของนางศกุนตลา ยกตัวอย่างเช่น *ไก่อ้วแจ้วเสียง ฝูงนกตื่นนิทรา หรือการสาดแสงอ่อน ๆ ของพระอาทิตย์* ทั้งหมดนี้เป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นว่านางศกุนตลาคือ *จุดศูนย์กลางของทุกสรรพสิ่งภายในป่า* การเคลื่อนไหวอริยาบถของนางศกุนตลา มีผลต่อความเป็นไปในป่าที่นางอาศัยอยู่ การใช้ลักษณะของธรรมชาติดังกล่าวเป็นการสร้างความสำคัญ หรือสร้างคุณค่าให้แก่ตัวละครนางศกุนตลาในฐานะตัวละครเอกสำคัญของเรื่อง และเป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะของธรรมชาติที่ใช้สร้างความสำคัญดังกล่าวเป็นลักษณะของธรรมชาติที่ไม่มัวหมอง มีชีวิตชีวา สดใส ไม่รุนแรง สังเกตได้จากตัวบทที่ว่า *แสงอ่อนไม่ร้อนเหมือนตะวัน สมกันกับผิวนวลลอลอง* ลักษณะของแสงอ่อน ๆ ยามเช้า ย่อมสบายกว่าแสงยามเที่ยงวัน ลักษณะธรรมชาติเช่นนี้เป็นสิ่งที่สนับสนุน และสร้างคุณค่าให้กับตัวละครหลัก ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าด้านความงาม คุณค่าด้านความเป็นหญิง ในทรวงของกวี ดังนั้นกวีจึงเลือกสรรธรรมชาติให้สอดคล้องกับบทบาทของตัวละครเพื่อสร้างความสำคัญแก่ตัวละครนั่นเอง

จากตัวบทข้างต้นเป็นการใช้ธรรมชาติสร้างความสำคัญแก่ตัวละครหลักคือนางศกุนตลา โดยในบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ยังทรงใช้ลักษณะของธรรมชาติสร้างความสำคัญแก่ตัวละครรองด้วยเช่นกัน ปรากฏในตอนที กวีบรรยายลักษณะความสวยงามทางธรรมชาติของพระมุนี ที่ว่า

<i>แลดูที่อยู่พระดาบส</i>	<i>งามงดหาที่ติมิได้</i>
<u><i>ดูน่าภิรมย์ร่มไม้</i></u>	<u><i>น้ำใสไหลเย็นเปนขวัญตา</i></u>

.....
 หอมขึ้นนากลิ่นสุคนธ์

.....
 ผู้งวางอย่างเยื้องช้าเลื่องเหิน

.....
 ดูน่าสบายใจครั้น

.....
 ทุงสิ่งสรรพควรแก่พระมุนี

(มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 22)

สังเกตได้ว่ากวีได้ใช้ลักษณะทางบวกของธรรมชาติอันประกอบไปด้วย ร่มไม้ที่นำภิรมย์ ลักษณะของน้ำที่ใสไหลเย็น กลิ่นสุคนธ์ หรือกลิ่นดอกไม้ที่หอมสดชื่น หรือลักษณะของกวางที่ย่างเยื้องไปมา ลักษณะทั้งหมดนี้กวีสรุปว่าให้ความรู้สึก ดูน่าสบายใจครั้น ลักษณะที่กล่าวมานี้กวีได้ใช้สร้างความสำคัญแก่ตัวละครพระมุนีในบทที่ว่า *ทุงสิ่งสรรพควรแก่พระมุนี* สังเกตได้ว่าพระมุนีเป็นที่เคารพบูชา อาจเปรียบได้กับพรหมณ์ นักบวช หรือพระสงฆ์ ดังนั้นบุคคลเหล่านี้เป็นภาพแทนของความศักดิ์สิทธิ์ ความดีงาม ซึ่งลักษณะบางอย่างที่เหมาะสมกับบุคคลเหล่านี้ควรเป็นสิ่งแสดงคุณค่าเชิงบวก เช่นเดียวกับลักษณะของธรรมชาติที่มีความสดใส มีชีวิตชีวา ไม่มัวหมอง และไม่นำหวาดกลัว กวีจึงใช้ลักษณะทางธรรมชาติดังกล่าวสร้างความสำคัญว่าสิ่งทั้งปวงที่บรรยายมานี้ควรค่าแก่พระมุนี เพราะพระมุนีมีบทบาทในการสร้างความชอบธรรมนั่นเอง

อีกทางหนึ่ง นอกจากการใช้ลักษณะของธรรมชาติเชิงบวกในการสร้างความสำคัญแก่ตัวละครแล้ว กวีได้ใช้ลักษณะของธรรมชาติแสดงความมหัศจรรย์เพื่อสร้างความสำคัญแก่ตัวละครด้วยเช่นกัน จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *ศกุนตลา* เป็นตอนที่ฤาษีโสมรธาตสงสารนางศกุนตลาจึงเปล่งวาจาออกมาว่า

ถ้าแม้มีมนมถมนี่กล่าวมาเป้นความสัตย์ ขอให้มีลาปรากฏชัดแก่นัยนาครานี้ พอขาดคำเล่าครี

ก็เห็นถนัดมหัศจรรย์ (มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 70)

เมื่อฤาษีโสมรธาตเปล่งวาจาเสร็จสรรพก็บังเกิดเป็นความมหัศจรรย์ของธรรมชาติที่ว่า

เวหากลุ่มช่อมควันเหมือนเมฆฝนบังทินกร แล้วมีเทพอัปสรลงมาจากบนฟากฟ้า โอบอุ้มศกุนตลาขึ้นสู่สวรรค์

ในทันใด (มกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ม.ป.ป., หน้า 70)

จากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอันมหัศจรรย์ที่ปรากฏขึ้น ประกอบไปด้วย *เวหากลุ่ม* คือเกิดความมัวหมองบนท้องฟ้า *ช่อมควัน* คือ ปกคลุมด้วยหมอกควัน เหมือนเมฆฝนบังทินกร คือ เหมือนมีเมฆที่บังแสงพระอาทิตย์ ลักษณะดังกล่าวนี้สร้างความสำคัญแก่ตัวละครศกุนตลาอันผูกโยงมาจากวาจาของฤาษีโสมรธาต หรือลักษณะที่มี *เทพอัปสรลงมาจากบนฟากฟ้า โอบอุ้มศกุนตลาขึ้นสู่สวรรค์ ในทันใด* ลักษณะความวิเศษเช่นนี้นัยยอมเกิดขึ้นกับตัวละครที่มีความสำคัญ แม้กวีจะไม่ได้บรรยายภาพความสำคัญของตัวละครแบบตรงไปตรงมา แต่ลักษณะการบรรยายโดยใช้นัยของธรรมชาติเป็นเครื่องมือสำคัญในการประกอบสร้าง หรือสร้างความสำคัญให้แก่ตัวละครเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าตัวละครดังกล่าวมีความสำคัญในบริบทภายในเรื่องนั่นเอง

อนึ่ง ลักษณะของการใช้ธรรมชาติเพื่อสร้างความสำคัญแก่ตัวละครดังกล่าวปรากฏในบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง *สวาทวี* ด้วยเช่นกันโดยปรากฏในลักษณะของความเปรียบระหว่างตัวละครกับแสงสว่างของดวงอาทิตย์และไฟ โดยเป็นที่น่าสังเกตว่าหากตัวละครมีความสำคัญ ยิ่งใหญ่ มีเกียรติ มีอำนาจ หรือนำเคารพนบถ กวีมักใช้ลักษณะทางธรรมชาติของแสงอาทิตย์และแสงจากไฟมาเปรียบเทียบ จากตัวบทตอนที่ *สวาทวี* ขอดวงตากลับคืนให้พ่อสามีของนางจากพระยมที่ว่า

อันชนกขององค์พระภรรยา
เปนเคราะห์ร้ายทรงเดชเนตรพิการ

เคยได้เป็นราชามหาศาล

.....

ขอประทานให้พระนุติเรศ
เพื่อพระองค์ได้ทรงพระเดชา

พระเนตรกลับคืนดีมีสง่า
ประดุจพระสุริยาและอัคคี

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2541, หน้า 81)

จากตัวบทดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าอันชนกขององค์พระภรรยา นั้นเคยเป็นราชามหาศาล ที่มีความยิ่งใหญ่ และมีอำนาจ แต่กลับมีดวงตาที่มีตบอด ดังนั้นสาวตรีจึงพยายามขอดวงตาจากพระยมคีนแก่พ่อสามีของนางเพื่อพระองค์จะได้ทรงพระเดชา ประดุจพระสุริยาและอัคคี การเปรียบเทียบอำนาจของพ่อสามีว่าเหมือน พระสุริยา และ อัคคี นั้น สะท้อนให้เห็นว่ากวีได้ใช้ธรรมชาติช่วยเน้นย้ำ ความยิ่งใหญ่และอำนาจของตัวละครพ่อสามี โดยใช้ในลักษณะของความเปรียบดังกล่าว หากพิจารณาจากบริบทภายในเรื่องแสงอาทิตย์และไฟ คือสิ่งที่ควรค่าแก่การเคารพบูชาตัวละครเอก และรองภายในเรื่องจะมีการปรออัคคี คือ การบูชาไฟ สังเกตจากตัวบทที่ว่า ที่จะต้องตัดไม้ในบัดนี้ เพื่อไปปรออัคคีเช่นเคยมา ฯ (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2541, หน้า 73) จากตัวบทเป็นตอนที่ทำวสตัยวานต้องไปตัดไม้มาก่อไฟเพื่อบูชาไฟ ดังนั้น ไฟ จึงมีคุณค่าในแง่ของธรรมชาติที่แสดงถึงความสูงส่งของบุคคล การเปรียบเทียบอำนาจของตัวละครดังกล่าวกับพระสุริยาและอัคคี จึงแสดงให้เห็นว่าตัวละครดังกล่าวเป็นบุคคลที่ควรค่าแก่การเคารพในมุมมองของสาวตรี และอาจเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในมุมมองของกวีในฐานะผู้เคยเป็นราชาผู้ยิ่งใหญ่ ดังนั้นกวีจึงเลือกสรรธรรมชาติให้สอดคล้องกับความสำคัญของตัวละครภายในเรื่องโดยใช้กลวิธีความเปรียบดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้ยังปรากฏในบทสวดของพวกพรหมณ์ภายในเรื่องสาวตรีที่มีจุดประสงค์ในการบูชาเทพเจ้า และเป็นสิ่งที่เน้นย้ำถึงความสำคัญของ พระสุริยา และ อัคคี ที่ว่า

พอสุริโยทัย ก็สว่างและสว่างทุกซ์

เห็นแสงตะวันฉาย ฤกษ์กายก็ใจสุข

ปักษา ณ ยอดรุก- ขกัชร้องประลองเสียง

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2541, หน้า 61)

จากตัวบทดังกล่าวแสดงถึงความสำคัญของธรรมชาติคือ แสงอาทิตย์ (สุริโยทัย) จากตัวบทที่ว่า พอสุริโยทัย ก็สว่างและสว่างทุกซ์ สะท้อนให้เห็นว่า แสง อยู่ในฐานะของการปิดเป่าทุกซ์ เพราะทำให้สว่างทุกซ์ และอยู่ในฐานะของการสร้างความสุขกายสบายใจ เพราะเมื่อเห็นแสงฉายจากท้องฟ้า ฤกษ์กายก็ใจสุข อีกทั้งแสงยังอยู่ในฐานะของการตื่น และความมีชีวิตชีวา เพราะทำให้ ปักษา ณ ยอดรุก คือ นกบนยอดไม้ ร่วมกัน ชร้องประลองเสียง ตัวบทข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่เน้นย้ำความสำคัญของแสงอาทิตย์ในฐานะของสิ่งที่มีพลังอำนาจต่อสรรพสิ่งภายในโลก กวีจึงได้เลือกสรรธรรมชาติดังกล่าวในการสร้างความสำคัญแก่ตัวละครโดยใช้กลวิธีการเปรียบเทียบดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น นำสังเกตว่านอกจากกลวิธีการเปรียบเทียบที่กวีใช้ธรรมชาติในการสร้างความสำคัญแก่ตัวละครแล้ว สิ่งหนึ่งที่กวีเลือกใช้ในการสร้างความสำคัญแก่ตัวละครเช่นกัน คือ กลวิธีการเชื่อมโยงในลักษณะของการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับตัวละครพบในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง มัทนะพาธา กล่าวคือ กวีได้เชื่อมโยงผู้หญิง (นางมัทนา) กับธรรมชาติโดยมีเจตนาเพื่อให้เห็นความงดงาม ความขยัน และนัยทางเพศ และอีกด้านคือมีเจตนาเพื่อให้เห็นความดื้อมี รุนแรง (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, หน้า 136-137) ปรากฏในตัวบทตอนที่สุเทษณ์ต้องการสาปนางมัทนาให้กลายเป็นดอกกุชชะกะ ที่ว่า

ที่แจ้วองน้อขอนั้น เราจะยอมสรร-
พระสิทธิตั้งใจจินต์
ดูราท่านมายาวิน, นางนี้ถวิล
จะถือรูปเปนมาลี

(มังกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551, หน้า 31)

จากตัวบทดังกล่าวกวีได้ใช้ “มาลี” (ดอกไม้) เป็นภาพแทนของ นางมัทนา แต่เนื่องจากนางมัทนาเป็นตัวละครเอกที่มีความสำคัญตั่งนั้นลักษณะของดอกไม้ที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติจึงเป็นดอกไม้ที่มีความสวยงาม และทรงคุณค่า สอดรับกับบทบาทของตัวละครนั้น จากตัวบทที่ว่า

ไม่เรียกผะกาทุก- ชะกะสีอรุณแสง
ปานแก้มแฉล้มแดง ดรุณีณยามาย
ดอกไม้ใหญ่และเกสร สุกคนธะมากมาย
อยู่ทนนบวางวาย มธุรสขจรไกล
อีกทั้งสะพรั่งหนาม ดูจะเข้มประดับไว้
ฝั่งเขียวสับินไขว่ บ่มีใครจะห่างเหิน

(มังกฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2551, หน้า 31-32)

จากตัวบทเป็นการใช้ธรรมชาติสร้างความสำคัญแก่ตัวละครโดยเชื่อมโยงกับเจตนาของกวีในการแสดงภาพความงดงาม ความยั่วยวน และนัยทางเพศของนางมัทนา สังเกตจากการใช้ความเปรียบที่ว่า “ฝั่งเขียว” เปรียบเป็นชายหนุ่มที่ “บ่มีใครจะห่างเหิน” ดอกไม้ดอกนี้ หรือในลักษณะความยั่วยวนทางกลืน สังเกตจากวรรคที่ว่า “ดอกไม้ใหญ่และเกสร สุกคนธะมากมาย” และ “มธุรสขจรไกล” จากชุดคำ “สุกคนธ” และ “มธุรส” สะท้อนถึงกลิ่นของดอกไม้ที่หอมและขจรกระจายไปทั่ว แต่ในขณะที่เดียวกันกวีได้มีเจตนาในการแสดงภาพความด่ามิด รุนแรงของนางมัทนาด้วยเช่นกัน สังเกตจากวรรค “อีกทั้งสะพรั่งหนาม ดูจะเข้มประดับไว้” ส่วนหนึ่งของธรรมชาติคือ “หนาม” เป็นภาพแทนของ “ความรุนแรง ความด่ามิด ของผู้หญิง” กล่าวได้ว่า “หนาม” เป็นเครื่องป้องกัน “ดอกไม้” ฉนั้นใด ภายใต้ตัวของสวยงามของหญิงสาว ก็แฝงไปด้วยภัยอันตรายเช่นนั้น

นัยของธรรมชาติ ถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญของกวีในการสร้างอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่าน โดยการใช้ธรรมชาติเป็นกลวิธีแสดงบทบาททางอารมณ์ และสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร ซึ่งในการใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือดังกล่าวกวีไม่ได้คำนึงถึงข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ แต่กวีใช้ลักษณะทางกายภาพของธรรมชาติผูกโยงกับบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร และสร้างนัยของธรรมชาติดังกล่าวโดยใช้เครื่องมือทางวรรณศิลป์ เช่น ภาพพจน์ อุปมาอุปไมย เป็นต้น ลักษณะของธรรมชาติที่ผสมผสานอารมณ์ทุกซ์ – สุขกับตัวละคร แสดงออกมาในลักษณะของบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร เช่น หากตัวละครมีอารมณ์สุข ธรรมชาติจะมีลักษณะเชิงบวก สดใส มีชีวิตชีวา ไม่น่าหวาดกลัว แต่หากตัวละครมีอารมณ์โศก ลักษณะทางธรรมชาติจะมัวหมอง ไม่สดใส ไร้ชีวิตชีวา ตัวละครมีอารมณ์สับสนขัดแย้ง ธรรมชาติจะมีลักษณะกึ่งกลาง ไม่หม่นหมอง หรือมีชีวิตชีวาจนเกินไป หรือตัวละครมีอารมณ์ในเชิงสังวาส ธรรมชาติจะเป็นภาพแทนในการแสดงกิจกรรมการสังวาสนั้น อีกทั้งธรรมชาติจะมีลักษณะสดชื่น น่าอภิรมย์ ไม่หม่นหมอง สะท้อนให้เห็นว่ากวีใช้ธรรมชาติในการหลอมรวม ร่วมสุข – ทุกข์ทางอารมณ์กับตัวละครในแต่ละบทบาทที่ตัวละครแสดงออกมาโดยมีจุดมุ่งหมายในการสร้างจินตภาพและอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่าน อีกทั้งกวียังใช้ธรรมชาติในการสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร กล่าวคือ กวีจะคัดสรรธรรมชาติที่มีความสวยงาม ทรงคุณค่า สอดรับกับบทบาทของตัวละคร มาเป็นเครื่องมือในการสร้างความสำคัญในแก่ตัวละครนั้น ๆ และมี

การใช้กลวิธีการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะของการแสดงความสัมพันธ์ตามเจตนาของกวี เพื่อที่จะ
 ชี้เน้นความสำคัญของตัวละครหลักและตัวละครรองเพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจ และจินตภาพให้แก่ผู้อ่าน

สรุปและอภิปรายผล

นัยของธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างอารมณ์สะท้อนใจ และจินตภาพแก่ผู้อ่าน เนื่องจากนัยของ
 ธรรมชาติเป็นเครื่องมือสำคัญของกวี ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร กับลักษณะทาง
 ธรรมชาติ อีกทั้ง นัยของธรรมชาติยังช่วยสร้างความสำคัญแก่ตัวละครหลัก และตัวละครรองได้อย่างชัดเจน โดยกวีใช้กลวิธี
 ที่ไม่ได้มุ่งเน้นข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ ดังที่ วัชรภรณ์ อาจหาญ (2547, หน้า 111) กล่าวว่า เพราะกวีจะไม่รู้สึกถึงความ
 งามของธรรมชาติ หรือความเป็นจริงของธรรมชาติแต่อย่างใดเลย แต่จะเห็นธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกของกวี
 หรือตัวละครเอกของเรื่อง...ธรรมชาติจะเป็นแต่เพียงส่วนประกอบความรู้สึกของกวีเท่านั้นเนื่องจากกวีมีความรู้สึกอย่างหนึ่งอยู่
 ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง *ศกุนตลา สาวิตรี และมัทนะพาธา* โดยกวีใช้นัยของธรรมชาติให้สอด
 รับกับบทบาททางอารมณ์ของตัวละคร เมื่อตัวละครเกิดอารมณ์สุข ธรรมชาติจะเบิกบานตามอารมณ์ดังกล่าว เมื่อตัวละคร
 เกิดอารมณ์ทุกข์ธรรมชาติจะเหี่ยวเฉา มัวหมอง เมื่อตัวละครเกิดอารมณ์สับสน ชัดแย้ง ธรรมชาติจะปรากฏลักษณะ
 กึ่งกลาง ไม่สดใส และไม่เหี่ยวเฉาจนเกินไป และเมื่อตัวละครเกิดอารมณ์สงวาส ธรรมชาติก็จะปรากฏลักษณะของความมี
 ชีวิตชีวา สดใส น่าอภิรมย์ สอดรับกับอารมณ์ของตัวละครนั้น ๆ โดยนัยของธรรมชาติดังกล่าวนี้เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสร้าง
 อารมณ์สะท้อนใจ และจินตภาพแก่ผู้อ่าน น่าสังเกตว่าบทบาททางอารมณ์ และความสำคัญของตัวละครในฐานะตัวละคร
 เอกเพียงอย่างเดียว อาจไม่ทำให้ผู้อ่านวิพากษ์ในอารมณ์สะท้อนใจนั้นเท่าที่ควร แต่หากกวีใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือ
 สนับสนุนบทบาททางอารมณ์อีกชั้นหนึ่งอาจทำให้ผู้อ่านวิพากษ์ในอารมณ์สะท้อนใจได้ง่ายขึ้น ซึ่งลักษณะของการใช้
 ธรรมชาติร่วมทุกข์ – สุข ทางอารมณ์กับตัวละครดังกล่าว นอกจากปรากฏในวรรณคดีเรื่อง *ศกุนตลา สาวิตรี และมัทนะ
 พาธา* แล้ว ยังปรากฏในวรรณคดีเรื่อง *อิเหนา* ดังงานของ ธาณินทร์ จัตุหะศรี (2558) ตอนมะเดหัว และจินดาสาक्षิชมอุทยาน
 อย่างมีความสุข ลักษณะทางกายภาพของธรรมชาติแสดงออกมาในเชิงบวกสอดรับกับอารมณ์ของตัวละครคือ มีความสุข
 สดชื่นรื่นรมย์ อีกทั้งลักษณะเชิงบวกของธรรมชาติมีส่วนช่วยสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร *บุศยะภา*⁶ ซึ่งเป็นตัวละครเอก
 ไม่ต่างจากงานของวัชรภรณ์ อาจหาญ (2547) ที่กวีใช้บทพรรณนาธรรมชาติมุ่งถ่ายทอดความรู้สึก และความสะท้อนใจ
 ของกวี โดยมองว่ากวีจะไม่รู้สึกถึงความงามของธรรมชาติตามความจริง แต่จะเห็นธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึก
 ของกวี และตัวละคร สะท้อนให้เห็นว่าธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในมิติของการร่วมสุข – ทุกข์ทางอารมณ์ และ
 สร้างความสำคัญแก่ตัวละคร ดังงานวิจัยของ อรรถชัย สูดบนิด และโสภี ชุ่นทะยา (2563) พบว่ามนุษย์และธรรมชาติมี
 ความสัมพันธ์กันในการแสดงอารมณ์ความสุข และความทุกข์ ตัวอย่างจากวรรณคดีเรื่อง *พระอภัยมณี ตอนพระ
 อภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร* เป็นตอนที่พระอภัยมณีใช้ธรรมชาติในการเยียวยาตนเองในการเปล็ดเปล็นกับฝูงปลาที่ช่วย
 ผ่อนคลายความหวาดกลัวจากนางผีเสื้อสมุทร แต่ในขณะที่เดียวกันเมื่อถึงเวลาพลบค่ำ ใกล้เคียงก็เกิดความ
 หวาดกลัว สะท้อนให้เห็นว่าธรรมชาติมีส่วนในการกำหนดอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร และสร้างความสำคัญแก่ตัวละคร
 ได้อย่างเด่นชัด

ท้ายที่สุด การนำแนวคิดเรื่องนัยของธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการอ่านวรรณคดีทั้งสามเรื่องนี้ช่วยให้เข้าใจ
 กลวิธีการสร้างสรรค์ผลงานของกวี และกลวิธีการสร้างอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่าน กวีมิได้บรรจุธรรมชาติเพื่อความ
 สวยงามทางฉากเท่านั้น แต่ธรรมชาติมีอิทธิพล และบทบาทหน้าที่ในการเน้นย้ำบทบาททางอารมณ์ และสร้างความสำคัญ

⁶ สะกดตามฉบับลาว

แก่ตัวละครหลัก และตัวละครรอง การเข้าใจนัยของธรรมชาติทำให้ผู้อ่านเข้าใจบทบาททางอารมณ์ของตัวละครด้วยเช่นกัน อีกทั้งแนวคิดเรื่องนัยของธรรมชาติสามารถนำไปใช้อธิบายวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ต่อไปได้อย่างหลากหลาย

ข้อเสนอแนะ

1) สามารถนำแนวคิดเรื่องนัยของธรรมชาติในการอธิบายวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ต่อไป ว่าแนวคิดดังกล่าวสะท้อนประเด็นที่แตกต่างอย่างไรได้บ้าง เช่น นัยของธรรมชาติในบทเหเรือ หรือนัยของธรรมชาติในกาพย์เห่โคลงประพาสธารทองแดง พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร

2) วรรณคดีเรื่อง มัทนะพาธา ศกุนตลา และสาวิตรี นอกจากประเด็นการวิเคราะห์เรื่องนัยของธรรมชาติ ยังมีประเด็นอื่นอีกหรือไม่ ที่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ในลักษณะดังกล่าว เช่น นัยของธรรมชาติในบทกวีจรรยา สามารถนำแนวคิดนี้มาวิเคราะห์สำนึกกวีวิเคราะห์ได้หรือไม่

บรรณานุกรม

- ชลดา เรื่องรักษลิขิต. (2559). *ขนบวรรณคดีไทยในพระราชนิพนธ์เรื่องกาพย์เห่เรือ นิทราชาคริต เงาะป่า*. ใน ชลดา เรื่องรักษลิขิต, วรรณวิจัย รวมบทความวิจัยวรรณคดีอยุธยาและรัตนโกสินทร์บางเรื่อง, 64. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญญา สังข์พันธานนท์. (2556). *บทกวีจรรยาภิธรรมชาติเชิงวิจิตรกามา*. ใน ประยูร หงษาธร (บ.ก.), ผู้หญิงยิ่งเรือ (176-178). กรุงเทพฯ: เม็ดทรายพริ้นติ้ง.
- ธานีรัตน์ จตุทะศรี. (2558). “ไม่ได้ ดมดอกเอื้อง ดวงตัวไสกกอหาย”: วรรณศิลป์และความสำคัญของบทพรรณนาธรรมชาติในเรื่องอินเหนอฉบับลาว. *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 1(15), 20-21, 44.
- นิตยา แก้วคันทนา. (2554). บทพรรณนาในกวีนิพนธ์ไทย. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 11(2), 61.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2523). *ศกุนตลา* (ม.ป.ป.) กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2541). *สาวิตรี* (ม.ป.ป.) กรุงเทพฯ: ไสภณการพิมพ์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2551). *มัทนะพาธา หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: องค์การคำสกสค.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. สืบค้นจาก <https://dictionary.orst.go.th/>
- วัชรภรณ์ อาจหาญ. (2547). บทพรรณนาธรรมชาติในวรรณคดีไทย: ความจริง ความสมจริงและความงามทางวรรณศิลป์. *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 12, 105-106, 111.
- ศรัณย์ภัทร์ บุญสุข. (2563). พื้นที่และเวลาในลิลิตนิทราชาคริต : ลักษณะและความสำคัญ. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 40(4), 103.
- ศศิธร แสงเจริญ. (2536). *การวิเคราะห์ศฤงคารรสใน พระนลคำหลวง สาวิตรี ศกุนตลา และมัทนะพาธา*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สืบค้นจาก <https://kb.psu.ac.th/psukb/handle/2010/6885>
- สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561). *วรรณคดีวิจักษ์ ม.5* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: องค์การคำของสกสค.
- เสาวณิต จุลวงศ์. (2555). ร่วมอภิรมย์ หรือข่มขืน: มุมมองใหม่ต่อบทกวีจรรยาภิธรรมชาติไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 12(2), 176.

อรรถชัย สุดบนิด, และโสภี อุ่นทะยา. (2563). ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในหนังสือวรรณคดีวิจักษ์.

วารสารมนุษย์กับสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 5(2), 60-61.

อรวรรณ ฤทธิศรีธร. (2562). *ภาพแทนและการประกอบสร้างความจริงเรื่องธรรมชาติในนวนิยายแนวจิตนิยมิตไทย*.

วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. สืบค้นจาก

<http://202.28.34.124/dspace/bitstream/123456789/60/1/56010161505.pdf>